

УДК 821. 161. 2

**TRAITS OF THE UKRAINIAN MENTALITY IN THE DRAMATIC POEM
BY LINA KOSTENKO "THOUGHTS ABOUT THE BROTHERS OF
NEAZOVSKY"****РИСИ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ У ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ ЛІНИ
КОСТЕНКО "ДУМА ПРО БРАТІВ НЕАЗОВСЬКИХ"****Voitenko H. /Войтенко Г.М.**

teacher /викладач

*Municipal Institution «Uman Taras Shevchenko Professional College
of Education and Humanities of Cherkasy Regional Council»**33, Nebesna Sotnia, 20 300**КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж**ім. Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради»**вул. Небесної Сотні, 33, 20 300*

Анотація. У статті розглядаються особливості менталітету в поемі «Сказання про братів неазовських» Ліни Костенко. Поетичним словом поетеси здійснено подорож у далекі віки. Досліджується історія українського народу, душа нації, звичаї та традиції. Розглядається внутрішнє життя героїв, зображуються різні описи (природи, подій, історії, етнологічних фактів); вивчається національна свідомість Ліни Костенко через ментальність, яку авторка втілила у поемі. Аналізуються формули моралі та духовності, дібрані з поеми Ліни Костенко, які зумовлюють риси поведінки людини в різних життєвих ситуаціях.

Ключові слова: індивідуалізм, гуманність, демократизм, волелюбність, милосердність, щирість.

Вступ.

У сучасній філософії, соціологічній, історичній та політологічній літературі існує значна кількість тлумачень змісту терміна "ментальність" ("менталітет"). Від розширеного його визначення як душі, психології, національного характеру, вдачі у поєднанні із специфікою світосприйняття взагалі, картини світу, властиві певній спільності, до обмеження змістовного поля поняття складом думок, умонастроєм, розумовими здібностями певної соціальної чи етнічної єдності [2].

Основний текст.

Розглядається цей феномен, наприклад, у роботах деяких представників Нової історичної школи (школи "Анналів"), зокрема Л. Ладюрі, М. Блока, Ж. Ле Гоффа, Ж. Дюбі та Г. В. Гетца. Певним аналогом поняття "ментальність" в українській традиції, що досить давно вже склалась у діаспорних історико-філософських школах, є поняття національної вдачі, або "вдачі народу", як її визначав професор Українського інституту громадознавства у Празі Н.Я. Григорієв.

Більшість дослідників до найусталеніших рис українського національного характеру відносять: індивідуалізм, гуманність, демократизм, волелюбність (що часто переростає в анархізм), толерантність та миролюбність, милосердність, щирість та душевність, хазяйновитість, оптимізм, честолобство, інтровертизм. У той же час серед найтипівіших рис

відзначаються *нестабільність і суперечливість вдачі, брак колективної волі, національної солідарності та згоди*. Аналіз історичних, культурних та етнічних особливостей розвитку української нації дозволяє стверджувати, що українцям притаманне гармонійне, "земне" ставлення до навколишнього світу. Взаємодія з природою, що завжди була щедрою до українців, сприяє оптимістичному психологічному настрою, а специфіка землеробства породжує індивідуалізм як одну з найтипівіших рис українського характеру. Цю відмінність українського психологічного типу від російського відзначав Т. Масарик – один із найвизначніших теоретиків національного в ХХ столітті [2].

Відзначимо, що творчість Ліни Костенко продовжує привертати увагу як пересічного читача, так і науковців. Об'єктом розгляду Л. Савицької стало поетичне слово Ліни Костенко, де дослідниця аналізує внутрішню шляхетність, поетичну модель світу поетеси. Визначає ряд абстрактно-умоглядних понять, звернених до понадчуттєвої суті: сон, казка, мрія, марення, уява, магія, вигадка, чудо, омана, загадка, спогад, пам'ять [8]. Дослідниця Н. Яценко описує військову лексику в історичних романах Л. Костенко [8]. О. Ковальчук розглядає інтимну лірику поетеси [4]. Професор Г. Клочек значну увагу присвячує дослідженню життєвого і творчого шляху письменниці [5]. У 2001 році було упорядковано посібник "Української афористики", де аналізувались афоризми із праць Л. Костенко, які пройшли шлях через всі періоди української історії [8]. Ю. Карпенко, М. Мельник аналізують функції та зміст власних назв, ужитих в усіх творах Л. Костенко, а також розглядають фольклорні та індивідуально-авторські аспекти драматичної поеми "Дума про братів неазовських" [3].

Метою нашого дослідження є з'ясування домінантних рис української ментальності, що розкривається через авторське світобачення Ліни Костенко у поемі "Дума про братів неазовських".

Драматична поема "Дума про братів неазовських" концентрує в собі значний потенціал знань про історію, спосіб життя, традиції українського народу; відображає його життя в усіх виявах, де присутні основні морально-етичні та естетичні норми: історична пам'ять, звичаєві стереотипи тощо.

Проблематика твору, яку порушено в драматичній поемі та виокремлено літературознавцями "Дума про братів Неазовських", – це зрада і відданість; патріотизм; боротьба серця і розуму; милосердя і гордість; безстрашність і боягузтво; історична пам'ять; уславлення героїв; перетин минулого і майбутнього. Усі напрямки, що розглянуті у творі, належать до одного з духовних процесів – ментальності, яка притаманна саме українцям.

Менталітет ми визначаємо як специфічний засіб сприйняття і розуміння дійсності, що визначається сукупністю когнітивних стереотипів свідомості, соціальної або етнічної групи людей. Ці поняття – дуже схожі речі, але вони не співпадають між собою. Сприйняття – перший етап та основна умова розуміння. Можна говорити про менталітет особистості, групи і народу (етносу). Менталітет конкретної особистості зумовлений національним, груповим менталітетом, а також факторами особистого розвитку людини – його індивідуальною освітою, культурою, вихованням, досвідом сприйняття та

інтерпретації явищ дійсності [1].

Поема побудована досить оригінально. Події козаччини сприймаються з погляду сучасника (програмістів). Проте в оповідь про козацьку минувшину вплітається давня дума "Втеча трьох братів із города Азова з турецької неволі", що виконується кобзарем. Вона проходить лейтмотивом через усю драматичну поему. У думі йдеться про родинну зраду братів, які ціною життя меншого брата рятували власне. Ліна Костенко простежила характер і вдачу усіх трьох братів: старший – це просто жалюгідний боягуз, егоїст, котрий дбає тільки про себе. Середній – нерішучий і слабохарактерний. Наймолодший – людяний та благородний. На противагу подіям описаним у думі, у поемі Ліни Костенко, йде мова про побратимів, чужих по крові, але рідних по духу. Це три лицарі, яких старшина видала королівській гвардії, аби врятувати себе. Побратимів везуть на страту, але вони прагнуть позбутися третього – Сахна Черняка, який не є козацьким ватажком, а сам пристав до виданих.

Чому він це зробив? Це питання цікавить і автора, і програмістів, і, звичайно, читача. Авторські інтенції проступають у діалозі першого і другого програмістів. На їхню думку, вчинок Сахна – це *"гіперфункція героїзму", це навіть не подвиг, це швидше відноситься до категорії подвижництва. Момент жертовності як катарсис спокути, моральна підвітність самому собі*" [5].

Як казав сам Черняк: *"Я їду з вами не по честь і славу, я їду з вами, бо мені так легше", "не через вас я їду, а для себе"* [5]. У Черняка душа велика і світла. Незважаючи на те, що знає, яка його подальша доля, він ставить собі питання: якщо зважити на пропозицію побратимів, а як йому після цього *"...зватися людино?"* [5].

Цікавить друге: чому події давнини, що лягли в основу кобзареві думи, народ залишив оспіваними у фольклорі, а героїчний вчинок козака залишився маловідомим? Він засвідчений лише побіжний записом у Львівському літописі. Навіть Павлюк казав Сахну, коли намагався скинути його з воза, аби той утік від страти: *"Ніхто про тебе й словом не згадає"* [5].

На думку програмістів, *"випадки порушення суспільної етики давали більший коефіцієнт громадського резонансу"* [5]. (Не випадково, Ліна Костенко, можливо, трохи дисонансно подає погляди наших сучасників-програмістів у вигляді суто наукових тез. Вони вирізняються із діалогово-розмовних єдностей, примушуючи читача звернути особливу увагу на них.) Інстинкт самозбереження братів, що тікали з Азова, перекреслив моральні цінності, що були визначальними у народі (турбота за молодших, допомога слабшим...). Спрацювала боротьба за збереження власного життя.

Дума не випадково увійшла паралеллю до описуваних козацьких подій. У поемі сталися аналогічні події, де інстинкт самозбереження старшини переміг кодекс лицарської честі і звичаїв: *"...нас видали свої. Це купка тих старшин... – рятує шкуру, видає своїх", "...цей раз видали свої"* [5].

Чи є це ментальною рисою – збереження власного життя ціною життя інших? Ганебне, хоча й звичне для українців, "моя хата скраю" співзвучне цьому. Гадаємо, ця інстинктивна риса (самозбереження) притаманна усім. Проте шляхи і засоби до цього в усіх різні. Тому й полярною до вчинку

старшини, братів азовських є поведінка Сахна, нікому не відомого героя. Честь, доблесть, звитяга – перелік не усіх рис цього козака.

Маючи сім'ю, малих дітей, старих батьків, він не зміг порятувати себе, бо порушив би власний кодекс честі. Здається незрозумілим це і його побратимам, і сучасникам-програмістам, та й пересічному читачеві. Але ж такі люди були! І не лише козаки. Героїзм притаманний одиницям. На нього здатен не кожен. Це має бути дуже сильна, вольова людина, лідер, спроможний на самозречення.

Таким чином Ліна Костенко утверджує думку, що зрадництво, пасивність, безініціативність – риси, які не належать українському менталітету. Якщо нація спроможна родити таких героїв, як Сахно Черняк, то домінантами її менталітету має бути героїзм, здатність на самопожертву.

Щоб показати ментальність українця, Ліна Костенко у героїчному змісті поеми веде мову про українську особливість здобувати перемогу. Перебільшення можливостей героїв у боротьбі підкреслює їх моральну перевагу, силу волі і ненависть до ворога. Життя і безпека людини в Україні залежала у той час від хоробрості, людина за будь-яких умов мала залишатись патріотом свого краю. Дружба, товаришування – найсвятіше почуття кожного.

Як бачимо три паралелі – часи козацькі, докозацькі та середина ХХ ст.. Саме завдяки їм у читача з'являється можливість зіставити події і вчинки українців різних епох, глибше осмислити їх, збагнувши їхню суть.

Відзначимо, що тлом на якому розгортаються події, стає українська природа, побут – "... хліба напечуть", маковичка церкви, рушник, лава, піч, образи". Ці українські атрибути символізують міцну родину, добробут. Їх поетеса виділяє навіть курсивом, аби привернути увагу читача, а той зміг відтворити картину української тогочасної дійсності. Вони не випадкові.

Гостинність, хлібосолюство, милосердя, щедрість – теж риси української ментальності. Автор підкреслює: "У нас гостинні люди на селі" [6].

Висновки.

Таким чином драматична поема допомагає нам збагнути риси української ментальності. Це особливо актуально для сучасників, котрі втрачають національне обличчя, гублять ментальні риси, які століттями були притаманні українцям.

Творчий доробок Ліни Костенко має особливу значущість. Роздуми поетеси над долею рідного краю, невіддільні від її інтересу до української культури та історії. Ці теми – проблеми, розглядаються в творчості поетесою в єдиний ідейно-художній вузол, обростаючи різними мотивами: це і виродження національної культури, і поява нової генерації українських селян, що пам'ятають моральні канони, які передаються з покоління в покоління.

Гадаємо, що вартими уваги з погляду декодування рис української ментальності, будуть й інші драматичні твори поетеси.

Література:

1. Буц Н.В. Українська ментальність в мовної свідомості Ліни Костенко URL: <file:///C:/Users/INTEL%20G-31/Downloads/ukrayinska-mentalnist-v-movniy-svidomosti-lini-kostenko.pdf> (дата звернення: 18.12.2022).

2. Грабовська І. Проблеми засад дослідження українського менталітету та національного характеру. Сучасність. 1998. С. 58 – 70.

3. Карпенко Ю.О., Мельник М.Р. Літературна ономастика Ліни Костенко. Монографія. Одеса: Астропринт, 2004. С. 125.

4. Ковальчук О. Нехай тендітні пальці етики торкнуться Вам серце і вуста / Етико-гуманістичний зміст інтимної лірики Ліни Костенко. Дивослово, 2000. №3. С.33 – 35.

5. Костенко Л. Навчальний посібник – хрестоматія / Ідея, упорядкування, інтерпретація творів Григорія Ключека. Кіровоград: Степова Еллада, 1999. 320 с.

6. Поезія: Ліна Костенко, Олександр Олесь, Василь Симоненко, Василь Стус. 2-ге вид., доп. Київ: Наукова думка, 2000. С. 147-170.

7. Савицька Л. О скільки слів, і скільки снів мені наснилось. Дивослово, 2000. №3. С.26 – 30.

8. Яценко Н. Військова лексика в історичних романах Ліни Костенко. Дивослово. 2000. №3. С. 30 – 33.

References:

1. Buts N.V. Ukrainian mentality in the linguistic consciousness of Lina Kostenko URL: <file:///C:/Users/INTEL%20G-31/Downloads/ukrayinska-mentalnist-v-movniy-svidomosti-lini-kostenko.pdf> (access date: 18.12.2022) .

2. Grabovska I. Problems of the foundations of the study of the Ukrainian mentality and national character. Modernity. 1998. P. 58 – 70.

3. Karpenko Y.O., Melnyk M.R. Lina Kostenko's literary onomastics. Monograph. Odesa: Astroprint, 2004. P. 125.

4. Kovalchuk O. Let the fragile fingers of ethics touch your heart and lips / Ethical and humanistic content of Lina Kostenko's intimate lyrics. Divoslovo, 2000. No. 3. P. 33 - 35.

5. L. Kostenko. Study guide - anthology / Idea, arrangement, interpretation of Hryhoriy Klochek's works. Kirovohrad: Stepova Hellada, 1999. 320 p.

6. Poetry: Lina Kostenko, Oleksandr Oles, Vasyl Symonenko, Vasyl Stus. 2nd ed., add. Kyiv: Naukova Dumka, 2000. P. 147-170.

7. Savytska L. Oh, how many words, and how many dreams I had. Divoslovo, 2000. No. 3. P. 26 - 30.

8. Yatsenko N. Military vocabulary in the historical novels of Lina Kostenko. Miraculous 2000. No. 3. P. 30-33.

***Annotation.** Lina Kostenko's mentality peculiarities in the poem "The legend about neazovski brothers" are considered in the article. Was made a trip into remote ages by means of choice word of the poetess. The aim was to investigate and understand the history of Ukrainian people, the soul of the nation, custom and traditions. Puts an assignment to consider the inner life of the heroes, to represent different descriptions (descriptions of nature, events, history, ethnological facts); to consider L. Kostenko's national consciousness through the mentality, which author embodied in the poem. A new approach to the author's ideological and aesthetic vision of the writer was also attempted, which was traced on the material of her creative work - the dramatic poem "The legend about neazovski brothers". The formulas of morality and spirituality, selected from Lina Kostenko's poem, which determine the features of human behavior in various life situations, are analyzed.*

Key words: individualism, humanity, democracy, love of freedom, mercy, sincerity